

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e: İhmal Edilen Bir Örnek Olarak Ahmet Cevdet Paşa'da Türk Dış Politikasının Sürekliliği

Bilhassa 19. yy.'ın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten üçlü sacayağının mümessilleri olan ulema-bürokrasi-ordu (ilmiye-kalemiye-seyfiye) unsurları, içinde yaşadıkları ve hükmettikleri dünyanın değişmeye hatta parçalanmaya başladığına, yüzyıllardır inşa edilegelen kadîm dizgelerin çözüldüğüne ve mevcut noktainazarda ısrarcı olunursa bizatihi varlığın tehlikeye gireceğine ikna olmuştu. Tanzimat Fermanı (1839) ile başladığı kabul edilen ve Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden bir dizi askerî, siyasî, ekonomik ve sosyokültürel anlayış-yapı bu akışın uzantısı olmuştur. Şüphe yok ki genç Cumhuriyet ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki süreklilikten ibaret değildi. Varlık-bilgi-değer münasebetinde -askerî mağlubiyetlerin hatırı sayılır etkisiyle- önemli değişiklikler de meydana gelmişti. Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile yoğunluğunu hissettiren varlığın doğrudan tehdit altında olduğu görüşü, 18. Yüzyılın sonlarından Cumhuriyet Türkiye'sine kadar süren bir fikir olarak canlılığını korumuştur. Mevcudiyete yöneldiği düşünülen tehdit algısı; muhatapları sırasıyla teori-pratik âhengi arayışı, pratiklerin eleştirisi, teorinin sorgulanması ve sonunda ilkelerin reddi safhasına evrilir. Varlık tehdidi bu safhalar sonucunda bertaraf edilebilirse yeni ilke, örüntü ve pratikler inşa edilir.

Kurucu iradenin konjonktürel ve tarihsel gelişmeleri dikkate alarak, bilhassa kriz ve yok olma tehlikesiyle yüzleştiği zamanlarda kritik kararlar verdiği rastlanmıştır. Korunan ve değişen unsurlarıyla aslanan şey, bizatihi bu iradenin karar mercii olup olmadığında düğümlenir. "TBMM'nin hukuku hakimiyet ve hükümrânının mümessili hakikisi olduğuna dair kanun"da hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun Türk milleti olduğu belirtilir ve Türk milletinin "bir hak öznesi" olduğu açıkça ortaya konur (Okur, 2023, s. 45). Bu bakımdan, karar alıcı-ana aktör olması itibarıyla bir sabite olarak Türk Milleti'nin varlığı, süreklilik ve değişimleriyle tarihsel akışın ana fâili olarak temayüz eder.

Cumhuriyetin kurucu kadroları, yok edilme endişesini ortadan kaldıran Millî Mücadele ile birlikte kademeli olarak yeni bir tarihyazımına yönelmişti. Bu yeni perspektife göre, tıpkı Tanzimat'la başlayan süreçte vurgulandığı gibi "kanun-i kâdim"e yönelmek mümkün, gerekli ve giderek doğru değildi: "On yılda on beş milyon genç yaratmak" ülküsü, öncekiyle kurulan süreklilik fikrine ağır tenkitler içeriyordu. Türklerin cumhuriyet tecrübesi bu saiklerle mutlak yenilik vurgusu ve eskinin kategorik olarak yadsınmasıyla başlamıştı. Bu yaklaşım Türk dış politikası açısından da sonuçlar doğuracaktı. Mustafa Kemâl Paşa'nın öncülüğünde gerçekleşen ve "Yurtta sulh, cihanda sulh" cümlesinde temsilini bulan anlayış doğrudan doğruya "eski" anlayış ve uygulamaları dışarıda bırakıyor ve yerini Türkiye Cumhuriyeti'nin hudutlarında bağımsızlığı en temel veri kabul eden bir dış politika vizyonuna gönderme yapıyordu.

Yukarıda bahsettiğimiz "kopuş" arayışını ve kimliksel-kültürel-ağırlıklı büyük değişimleri yok saymadan Ahmet Cevdet Paşa'da (1823-1895) Türk dış politikasının süreklilik izlerini bulmanın anlamı nedir? Paşa'nın tarihçi, âlim, hukukçu, bürokrat ve nâzır kimliklerinin teorik ve pratik içerimlerine odaklanmanın doğal bir sonucu olarak, dış politika açısından ifade ettiği süreklilik ilişkisi üç temel yönüyle ele alınacaktır: Birincisi, devletin ve toplumun sürekliliğine yönelik arayışları ve bunu gerçekleştirirken Devlet'i her şeyin kendisinin etrafında teşekkül edeceği örüntüler kümesi olarak tasavvur etmesi, bizatihi Cevdet Paşa'yı Türk siyaset-dış politika geleneğine eklemleyen temel unsurdur. İkincisi; birinci ilkeyle irtibatlı olarak Cevdet Paşa'nın temsil ettiği siyaset ve dış politika anlayışı, Türk kimliğinin ve devlet tasavvurunun çimentosunu oluşturan değerlerle mevcut konjonktürün zaruretlerinin bir sentezidir. Bu anlayış modernleşme tecrübesinin zorunluluktan kaynaklandığını düşündüğü

yönlerini kendi bünyesine eklemlerken diğer taraftan kendine özgü olanı -farklı konjonktürlerde değişen tonlarda olmak kaydıyla- vurgulamayı önemser.¹ Üçüncüsü, Cevdet Paşa'nın da mensubu olduğu ve katkı sağladığı anlayışın temsil ettiği Türk dış politikasındaki kavrayış ve uygulama biçimleri, “düvel-i muazzama” arasındaki uyumsuzluk-çatışmalardan faydalanma temayülünün dikkatli bir izleyicisi ve Türk dış politikasının “gerçekçi” tavrının haleflerindendir.

Cevdet Paşa Neden Yeterince Dikkate Alınmadı?

Devletin üst kademelerinde vak'anüvis, vali ve farklı alanlarda bakanlık görevleri icra eden, Mecelle gibi uzun yıllar geçerliliğini korumuş bir metnin hem yazarı hem de uygulayıcısı olarak Türk siyasî tarihinde tartışılmaz bir önemi bulunan Ahmet Cevdet Paşa, genellikle konjonktürel sebeplerle göz ardı edilmiş olsa da, önemi giderek fark edilen bir isim olma vasfını sürdürür. Birçok niteliğine ilaveten velut bir yazardır: tarih, dil, mantık, ıslahatnameler, çocuklar için eserler vb. birçok alanda mühim eserleri bulunmaktadır. Bu çalışmaları Cevdet Paşa'yı sürekliliği inşa konusunda önemli kıldığı kadar, özelde Türk dış politikası, genelde Türk düşüncesi bakımından ihmâl maruz bırakmıştır. Berkes'e göre Cevdet Paşa “şariatçılara kıyasla ilerici, sınırsız batılılaşma (daha doğrusu Fransızlaşma) yanlılarına kıyasla gerici olarak gözüktür” (Berkes, 2003, s. 224). Bir görüş onu sadece devletin devamına odaklanan bir Makyavelist olarak konumlandırırken (Neumann, 1999, s. 207), diğer görüş ise Paşa'nın Mecelle aracılığıyla yaptığı kanunlaştırmayı “laikleşme” olarak okur (Mardin, 2012, s. 191). Özetle, Cevdet Paşa'ya dair çizilen portrelerin önemli bir kısmı, onu analiz edenlerin ideolojik merceklerinde silikleşmekte ya da bütünsel bir okumayı zorlaştırmaktadır.

Cevdet Paşa'da Süreklilik ve Merkezî Devlet Arasında Dış Politika

“Rusya muharebelerinde atılan topların sadaları bizi uyandırmadı. Acaba Bursa'nın kudret toprakları da uyandırmayacak mı?” (Ahmet Cevdet Paşa, 1953, s. 35)

Ahmet Cevdet Paşa'nın Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Yeniçeri Ocağı'nın ilga edilişi (1826) arasındaki tarihsel süreci detaylarıyla ele aldığı “Tarih-i Cevdet” isimli eseri genelde tarihi, özelde Türk tarihini dünya-tarihsel ve devletler arası ilişkiler temelli yeniden-yapılandıran yaklaşımıyla Türk hariciye geleneğinin doğal bir parçasıdır. Cevdet Paşa'nın bu eserinde açığa çıkan anlayış, devlet merkezinin güçlü olduğu ve gerek İmparatorluk gerek Cumhuriyet tecrübesinde diğer tüm unsurları kendi şemsiyesi altına alma arayışını sürdürdüğü fikrini savunur. Keyfîlikten uzak olmakla birlikte devletin “aşkın” karakterinin normlar etrafında şekillenen baskın bir organizasyon olduğu görüşü (Heper, 2010, s. 56) hem Cevdet Paşa'da hem Cumhuriyet Türkiye'sinde kolaylıkla tespit edilebilecek hususlardandır. Ortaylı'nın tabiriyle devlet, Cevdet Paşa için bir tür “vahiy”dir; bu sebeple merkezinde devletin olmadığı bir yapı onun açısından tasavvur edilemez (Ortaylı, 2009, s. 38).

Cevdet Paşa'nın tarih ve devletler arası ilişki arasında kurmaya gayret ettiği münasebetin iki ana yönü mevcuttur. Birincisi; tarihi, geçmişi inceleyen bir bilim dalı olarak görmekten ziyade, geleceğe yönelik tedbirlerin alınması ve sürekliliğin tedbirlerle güncellenmesi olarak görür. İkincisi, Türk tarihini dünya tarihinin önemli ve organik bir parçası olarak konumlandığı Tarih-i Cevdet'te övgüyle bahsettiği isimler, dış politikaya verdiği büyük önemin uzantısı olarak dış siyaset konusundaki becerisi yüksek bürokratlardır. Bu açıdan

¹ Ahmet Cevdet Paşa'nın Türk modernleşmesinin serencâmında “sentezci modernleşmeci” olarak adlandırıp analiz ettiğim tutumunu yüksek lisans tezimde detaylarıyla ele almıştım. Bkz. Karaduman, S. (2019). Üç Tarz-ı Modernleşme: Islahat Fermanı Sonrası Ortaya Çıkan Modernleşme Temâyülleri (1856-1889). Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

hem Tarih-i Cevdet'te hem de Tezakir ve Maruzat gibi eserlerinde tedbirin olumlu örnekleriyle tedbirsizlikleri sıklıkla zikreder. 1815'te Avrupa güçler dengesini tayin etmek maksadıyla toplanan Viyana Kongresi'ne devlet ricalinin yeterli önemi vermediğini bir tedbirsizlik örneği olarak anlatır. Osmanlı devlet yöneticilerini "Avrupa ahvâline vukufsuzluk"la tenkit eder (Ahmet Cevdet Paşa, 1309, s. 190). 1856 Paris Konferansı'nın tayin ettiği devletler arası çerçevenin önemli bir bileşeni olmayı kabul etmesiyle Osmanlı Devleti'nin Avrupa güçler dengesine katıldığı bilinmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar kuruluşundan on iki sene sonra (1932) katılmış olsa da Cemiyeti Akvam başta olmak üzere dış ilişkilerin idamesinde uluslararası sistemin organizasyonlarının temel yaklaşımlarını ciddiye almıştır. Musul meselesinin Cemiyet'e havale edilmesi (1925), Türkiye'nin, revizyonist ülkelerin I. Cihan Harbi sonrasındaki taleplerine statükocu yaklaşım göstermesi, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı sırasında Cemiyeti Akvam üzerinden sürecin takibini önemsemesi (1937), BM'nin elli kurucu ülkesinden birisi olması (1945), NATO'ya katılım (1952) gibi birçok hususta uluslararası sistemin kurumsal mimarisini temel parametrelerden birisi kabul etme tutumu, Ahmet Cevdet Paşa'nın da içinde olduğu Türk dış politikası sürekliliğine açıkça işaret eder.

Cevdet Paşa'nın başta dış politika olmak üzere her alandaki referans noktalarından en önemlisinin Mustafa Reşit Paşa olduğunu söylemek mümkündür. 19. Yüzyılın en önemli devlet adamlarından birisi olan ve sefirlik, hariciye nazırlığı ve sadrazamlık görevlerini icra eden Reşit Paşa, diplomatik mahareti ve devleti yüzleşmekten kurtardığını düşündüğü stratejileriyle Cevdet Paşa'nın sıklıkla örnek gösterdiği bir isimdir. Cevdet Paşa'ya göre Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nda "diplomasi usulünü vaz' ve te'sis eden" kişidir (Cevdet, 1953, s. 7). Reşit Paşa'nın bilhassa Kavalalı Mehmet Ali Paşa öncülüğündeki Mısır birliklerinin Avrupa ile dirsek temâsını da dikkate alarak hem siyâsî hem askerî olarak mağlup edilmesini övgüyle anlatır. Aynı şekilde Cevdet Paşa, Hariciye Nazırlığı ve Sadrazamlık yapmış bir diğer isim olan Sait Galip Paşa'nın (1763-1829) Napolyon Fransa'sıyla yaptığı diplomatik görüşmelerdeki başarılarını "Babîlînin Düvel-i Avrupa ile münasebetini epey yoluna koyması"yla anar. Onun süreklilik bahsine gösterdiği titizliğin doğal bir uzantısı olarak, Galip Paşa'nın Pertev Paşa'yı, onun da Cevdet Paşa'nın üstadı sayılabilecek Mustafa Reşi Paşa'yı yetiştirdiğini söylemesi, bu yönüyle de dış politikada devam fikrini merkeze alması tesadüf değildir (Cevdet, 1309, s. 99).

"Efkâr-ı Amme"den "Düvel-i Mütetabbe"ye Cevdet Paşa'nın Sentezi: Dengeli Bağımsızlık

"... behemehâl bir bayrak altına girmek lâzım gelirse Bayezid meydanında bir bayrak açıp yalnızca altında otururum" (Ahmet Cevdet Paşa, 2019, s. 75).

"Yabancı bir devletin himaye ve kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından mahrumiyeti, acz ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir" (Atatürk, M. K., s. 39)

İlk bölümde TDP sürekliliği ve Ahmet Cevdet Paşa'nın yaklaşımlarına yeterince dikkat kesilmeyi zorlaştıran faktörlere değinmiştik. Bununla birlikte, TDP'yi süreklilik üzerinden okuyan analizlere de rastlamak mümkündür. Bu yaklaşım, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine intikal eden önemli parametrelerden birinin "batıcılık" olduğu kanısındadır (Oran, 1996, s. 353). 19. Yüzyılın değişim süreçlerini bu istikamette analiz edenlere göre özelde Türk tecrübesi, genelde batı-dışı devlet ve toplumlar 19. yy.'dan itibaren batıyla mutlak tabi-metbu ilişkisi geliştirmiştir. Zürcher de benzer şekilde modernleşme sürecinin dönüşümlerini salt

batılılaşma etkisi üzerinden okuyarak merkeze kapitalist ekonominin baskın karakteri, güçlenen Avrupa devletlerinin nüfuzu ve modern ideolojilerin yayılma becerisini alır (Zürcher, 2017, s. 2). Engelhardt'ın çalışması gibi (2017) Tanzimat'ın ilanı ile başlayan süreci Avrupa devletleriyle iyi geçinme arayışına indirgeyen çalışmalar da literatürdeki yerini uzun süre korumuştur. Özetle, konuya dair çalışmaların hatırı sayılır bir kısmı, Osmanlı'dan Türkiye'ye uzanan dönemde gerçekleşen değişikliklerde ana aktörün “düvel-i muazzama” olduğunu savunmuştur. Bununla birlikte, modernlik-modernleşme arasında daha nüanslı değerlendirmeler yapan bazı yaklaşımlar “çoklu modernlikler” tezinde karşılık bulduğu üzere, Avrupa-dışı toplumların kendine özgüllüklerini dikkate alan analizler yapmıştır. Eisenstadt tarafından teorize edilen (2017) “Çoklu modernlikler”, modernliği başlatan tarihsel öznenin batılı karakteristiğini reddetmeksizin modernleşme süreçlerini her kimliğin kendine has yönleri dolayısıyla ele almayı merkeze alan bir yaklaşımdır. Sosyal bilimlerin 1970'lerden itibaren dünyada ve Türkiye'de daha interdisipliner ve yerel pratikleri analiz eden perspektiflerinin de etkisiyle batı-dışı devlet ve toplum aktörlerini edilgenleştiren görüş zayıflasa da, Türk kimliği ve dış politikasının ilkeleriyle örüntülerine dair tartışmalar devam etmiştir.

Cevdet Paşa, birazdan değinileceği üzere hem “efkâr-ı amme”nin önceliklerini kollayan hem de Jön Türklere yönelttiği eleştirilerin odaklandığı bir konu olarak Parlamento fikrine sıcak bakmayan bir isimdir. Onun bu fikirdeki ısrarının önemli sebeplerinden birisi, İmparatorluğun kozmopolit dinî-etnik yapısının meşrutî monarşi bahane edilerek bozulması ve giderek yıkıma yol açması ihtimalidir. Cevdet Paşa'ya seleflerinden intikal eden ve kendisinin de şekillenmesine katkıda bulunduğu perspektiflerin en önemlilerinden birisi, siyasî bağımsızlık fikrinin eşlik ettiği kendine özgüllük arayışdır. Cevdet Paşa, sonradan Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş öncesi ve sonrası prensiplerine de sirayet edecek bu tavrın önemli bir temsilcisidir. Söz konusu tavrı Türk dış politikası açısından önemli kılan temelde üç husus vardır. Birincisi, Cevdet Paşa kendi devrindeki devlet ricalini analiz ederken, önemli bir kısmının devletin selâmetini İngiliz, Fransız ve Rusya'ya yakın durmakta bulmalarını tenkit ederek kendi pozisyonunu ortaya koyar (Ahmet Cevdet Paşa, 1953, s. 26). Ona göre “ecnebî müdahalesi”, devlet işlerinin olması gerektiği gibi yürütülmesinin önündeki en büyük engeldir. Bu yönüyle II. Mahmut zamanında açılan Tercüme Odası sayesinde Hariciye Nezareti'ndeki memurların “ehl-i İslâm'dan” isimler olmaya başlaması Cevdet Paşa'nın takdir ettiği bir icraattır. Cevdet Paşa'ya göre, Reşit Paşa da bu usulü koruyarak hariciyede Türk unsurların istihdamına dikkat etse de, halefleri Âlî Paşa ve Fuat Paşa bu titizlikten yoksundur (Ahmet Cevdet Paşa, 1980, s. 1-2). Cevdet Paşa'ya göre ecnebi müdahalesini kolaylaştıran bu unsurlara dikkat kesilmek gerekir. İkincisi, 1876-1926 tarihleri arasında geçerli olan Mecelle isimli borçlar, şahıs, eşya ve medenî kanun gibi alanlarda hem Osmanlı Devleti'nde hem de kısa süreliğine Türkiye Cumhuriyeti'nde geçerli olmuş kanunlar manzumesinin yazarı olarak, yabancı devletlerden ithal edilmeyen ve özgün bir hukuk anlayışının temsilciliğini savunmuştur. Cevdet Paşa, devlet ricali arasında Fransız kanunlarını doğrudan ithal ve tercüme yoluyla kanunlaştırma taraftarları olduğunu anlattığı kişileri “sırf alafranga efkâra tâbi olan mütefernicîn” olarak isimlendirir (Cevdet Paşa, 1953, s. 199). Öte yandan, kendisinin de içinde olduğu bir anlayışın, fıkıhın yeterliliğini vurgulayarak bu alandaki bağımsızlığı esas kabul ettiğini belirtir ve millî tutumun altını çizer. Cevdet Paşa aynı bağımsızlık müdafii yaklaşımını yabancı devletlerden borç alınması tartışmalarında da sergiler. Bilhassa Fransız büyükelçisinin, yaşanan bir ekonomik sıkıntıya istinaden Osmanlı Devleti'ne borç alması konusunda baskı yaptığını, Sultan Abdülmecid devrinde bu baskılara karşı gelinebildiğini ancak Kırım Harbi sonrasında devletin borca alıştırıldığını esefle anlatır (Ahmet Cevdet Paşa, 1953, s. 22). Bununla birlikte, Cevdet Paşa'nın dış ilişkilerdeki bağımsızlık yanlısı tavrında iki parametrenin önemi, Cumhuriyet Türkiye'sinin yönelişleri açısından da önem arz eder. İlk olarak, Cevdet Paşa her ne kadar kendine özgüllük arayışında ısrarcı olsa da devletler arası ilişkilerde devrin

şartlarını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun güç ilişkilerini dikkate alır. “Düvel-i mütehabbe” (Ahmet Cevdet Paşa, 1309, 190) olarak adlandırdığı devrin güçlü devletlerini yok saymaz. İkinci dikkate aldığı husus ise, özellikle Tanzimat Fermanı'yla (1839) başlayan dönemde toplumun tepkileridir. Kaleme aldığı metinlerde sıklıkla “efkâr-ı amme”, “enzar-ı enam”, “efkâr-ı umumiye” gibi tabirleri kullanan Cevdet Paşa, “kamuoyu”nun olaylara karşı geliştirdiği tepkileri yakinen bilen ve tercihlerinde bu hususu ihmal etmeyen bir tavır geliştirmiştir. Her ne kadar tarihyazımında “amme-i nas”, “ezhân-ı nas” gibi terkipler Cevdet Paşa'dan önceki tarihyazımında ve ıslahatnâmelerde kullanılmış olsa da (Şiviloğlu, 2020, s. 8) halkın kanaatini dikkate alınması gereken bir unsur olarak açıkça konumlandırılan ve bu görüşe müspet anlam yükleyen ilk düşünce-siyaset adamının Cevdet Paşa olduğunu söylemek mümkündür. Cevdet Paşa bu terkipleri bir tür “millî vicdan”a karşılık gelecek şekilde kullanarak, Cumhuriyet Türkiye'sinin “millî egemenlik” temelinde geliştirmek istediği iç ve dış siyasetin mübeşşiri olarak kabul edilebilir.

Cevdet Paşa, dış gelişmelere odaklı Tanzimat bürokrasisinin geleneksel tavrı zaman zaman dışlayan ve bu sebeple devlet-toplum ilişkilerinde kırılmalara yol açan görüş ve uygulamaları karşısında oldukça dikkatli bir tutum sahibidir. Bununla birlikte, başta Yeniçeri Ocağı ve medreseler olmak üzere klasik kurum ve yaklaşımların en büyük eleştirmenlerinden birisi de Cevdet Paşa olmuştur. Bu müesseselerden yetişen insanların, içinde yaşanılan dünyanın tecrübe ettiği büyük değişimlerden yeterince haberdar olmalarının sebep olduğu bedelleri sıklıkla konu edinir. Şüphe yok ki bu eleştirel okumayı ilk yapan kendisi değildir; aksine, kendisini açıkça layiha, ıshalatnâme gibi tenkit içerikli perspektif sahiplerinin halefi olarak konumlandırır. “Nizam-ı Cedit” olarak adlandırılan dönemde (1789-1807) devletin her alanda yaşadığı güç kaybına yönelik hazırlanan ıslah önerilerine Tarih-i Cevdet'inde uzunca yer verir. Bu tedbirler arasında gemi yapımından modern harita usullerine, ordunun yenilenmesinden ekonomik sistemin değiştirilmesine kadar köklü önerilerde bulunur.

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e “Muamelat-ı Asr”: Gerçekçilik ve Barış Arayışında Cevdet Paşa

Devletin gücünü temel hareket noktası olarak kabul etmekle birlikte, devletler arası ilişkiler sürekli olarak Cevdet Paşa'nın dikkatine konu olmuştur. Mecelle mazbatasının hemen girişinde her ne kadar fıkıh ilminin “muamelat” kısmının kanun yapımında ihtiyacı karşılayacağını belirtse de, Mecelle'de “milel-i mütemeddine”nin hukuk normlarını tespit ederken izlediği yola benzer bir usul tutturduğunu belirtmekten geri durmaz (Ali Haydar Efendi, 1330, s. 2). Fıkıh merkezde olmak kaydıyla “ihtiyacat-ı asr”a ve “muamelat-ı asr”a sıklıkla göndermede bulunur. Cevdet Paşa'nın bu yaklaşımının izlerini dış politika analizlerinde de sıklıkla bulmak mümkündür. Gerek geçmişte Osmanlı Devleti'nin dış politika alanında yaptığı tercihleri gerekse güncel dış politika gelişmelerini dengeli bir dış siyaset arayışını merkeze alarak yorumlar. Tarihsel bir rekabet olarak İngiliz-Fransız çekişmesini değerlendirirken, daha 18. Yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet ricalinin -bu iki devletin baskısına rağmen- tarafsızlık konusunda ısrarcı oluşundan övgüyle söz eder (Kara, İ., İzgöer, A. Zeki, 2021, s. 313). Tarih-i Cevdet'inin neredeyse yarısını Napolyon'un genelde Avrupa özelde Türk dış politikası açısından ehemmiyetine değinmeye ayıran Cevdet Paşa, Napolyon öncülüğündeki Fransız ordularının işgaline karşı yöre halkına yardım teklifi yapan İngilizlerin halk tarafından reddedildiğini, bu durumun Fransızların işgalini kolaylaştırdığını yöre halkını tenkit ederek anlatır. Benzer bir yaklaşımla, Osmanlı Devleti'nin işgalci Napolyon güçleri karşısında sergilediği direnişin tüm Avrupa devletlerince takdir görmesine rağmen Viyana Kongresi'ne (1815) Osmanlı'nın murahhas göndermemesini sert bir şekilde tenkit eder. Ona göre “Rusya'ya karşı kendisine pek çok hayırhah devletler var iken yalnız kalması hususunda vükela-yı devlet-i aliyenin hatası dahî inkâr olunamaz” (Ahmet Cevdet Paşa, 1309, s. 189). Sultan Abdülmecit

döneminin dış politika yönelişlerini tasvir ederken, Sultan'ın "Avrupa'nın muvazene-i efkâr-ı politikiyesini daima pîş-i nazarda tuttuğunu" ve onun bu tavrının Avrupa devletlerini Rusya aleyhine müttefik kıldığını anlatır (Ahmet Cevdet Paşa, 1953, s. 24). Özetle Ahmet Cevdet Paşa, yabancı devletler arasında yaşanan tarihsel ve siyasî çatışmaları devlet için avantaja çevirme stratejisini son derece önemli görür ve diplomatik yaklaşımın tüm aygıtlarını kullanmayı ısrarla vurgular. "Ahvâl-i Politikiyye"den bahsederken ilk dikkate aldığı husus, Kırım Harbi'nin (1856) sona ermesinden itibaren Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu da artık Avrupa devleti olarak kabul etmeye başladığı meselesidir (Ahmet Cevdet Paşa, 1980, s. 4).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları her ne kadar Balkan Savaşları'ndan (1908) Büyük Taarruz'un sonuna (1922) kadar savaşlarla dolu bir varlık mücadelesi olsa da, zaferle sonuçlanan seri savaşlar neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut uluslararası düzen tasavvuru bölgesel ve küresel barışın tesisine yönelik olmuştur. Lozan'ın imzalanmasından (1923) itibaren -zaruretlerden kaynaklı boyutları ihmal edilmemekle birlikte – I. Dünya Savaşı sonrası kurulmaya çalışılan uluslararası mekanizmanın barışçıl ve etkin bir aktörü olmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti, barışı çok taraflı antlaşmalar sayesinde garanti altına almaya gayret eden ve tarihe "Briand-Kellogg Paktı" olarak geçen antlaşmanın tarafı ve büyük bir destekçisi olmuştur. Türkiye'nin bu pakta "herhangi bir ihtiyat kaydı koymadan" dahil olmak isteyişi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aktarılan dış politika geleneğinin açık yansımalarından birisidir (Dilek, 2013, s. 153). II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası kurumsal mimarîde varlığını sürdürme-güvenliğini temin etme merkezli yaklaşım bilhassa "Soğuk Savaş" olarak kabul edilen dönemde yeniden önem kazanmış ve bilhassa SSCB'nin Türkiye'nin bağımsızlığını ihlâlle sonuçlanabilecek talepleri Türkiye'nin 1940'ların sonundan itibaren diplomatik-barışçıl çerçeveye bağlarını perçinlemiştir. Ahmet Cevdet Paşa'nın dış politika vurgularında da rastlanılabileceği üzere, gerçekçi siyasî tavrın doğal sonucu olarak, hem İmparatorluk sınırları dâhilinde devletlerarasılaşma potansiyeli taşıyan konular hem de devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerden doğan meselelerde Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden tutum ağırlıklı olarak diplomatik-barışçıl yöntemler olmuştur.

Sonuç Yerine

Tarihsel tecrübe ancak geleceğe yönelik arayışların eşlik ettiği bir çabayla anlamlı bir okumanın konusu olabilir. Süreklilik fikri öncelikle geçmiş, şimdiyi ve -öznenin inisiyatifiyle belli alanlarda değişebilen ancak öz fikrinden mahrum olmayan- bir "kendilik bilinci"ni esas alarak bütünlük sahibi olur. Bütünlüğü olağan akış içerisinde deneyimlemekle birlikte sürekli korunması gereken, güncellenen ancak kesintisizliğini muhafaza eden bir var oluş hâlinde kavrayan, hem devlet görevinde hem "entelektüel" üretiminde bu hususlara azamî dikkat göstererek uygulayan Ahmet Cevdet Paşa bu alanda Türk tarihinin en dikkate değer simalarından birisidir. Makalede özetlenmeye çalışıldığı üzere, Cevdet Paşa'nın kendi dünyası olarak kabul ettiği değer ve bilgi örüntüleriyle, içinde yaşadığı ve giderek karmaşılaşan, varlık endişesi olarak Türk dış politikası tecrübesine eklemlendiğini fark ettiği hususlar arasında gözetmeye çalıştığı denge-sentez, Türk dış politikasının Cumhuriyet'e intikal eden boyutlarını etkilemeye ve araştırmacıların teveccühüne mazhar olmayı beklemeye devam etmektedir.

Kaynakça

- Ahmet Cevdet Paşa; (1309), *Tarih-i Cevdet*, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye.
- Ahmet Cevdet Paşa; (1953). *Tezakir-i Cevdet*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmet Cevdet Paşa; (1980), *Ma'rûzât*, (Yusuf Halaçoğlu, Haz.), İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Ahmet Cevdet Paşa; (2019). *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi* – 4. Cilt, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ali Haydar Efendi; (1330), *Dürerül Hükâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm*, Cild-i Evvel, Matbaa-i Âmire.
- Berkes, N; (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dilek, Mehmet Sait, “Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 37 (Bahar 2013), s. 145-169.
- Heper, M; (2010). *Türkiye'de Devlet Geleneği*, İstanbul: Doğu Batı Yayınları
- Kara, İ., İzgöer, A. Zeki. (2021). *Cevdet Paşa'nın Lâyhaları – Devlet Din Islahat Hukuk Maarif*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaduman, S. (2019). *Üç Tarz-ı Modernleşme: Islahat Fermanı Sonrasında Ortaya Çıkan Modernleşme Temâyülleri (1856-1889)* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Mardin, E; (2012). *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Neumann, O; (1999). *Araç Tarih Amaç Tanzimat – Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Okur, M. Akif; (2023). “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucu İlkesi ve Unsuru Nedir – Cumhuriyetimizin 100. Yılında Millî Egemenlik, Tarihli Türklük ve Müslümanlık İlişisini Hatırlamak”, *Türk Yurdu*, Cilt 43, Sayı 434, 40-54.
- Oran, B. (1996). “Türk Dış Politikası – Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *SBF Dergisi* 51 (01), 353-370.
- Ortaylı, İ. (2009). “Osmanlı'da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar”, Bora, T., Gültekingil, M. (Ed). *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası – Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şiviloğlu, M. R; (2020). *The Emergence of Public Opinion – State and Society in the Late Ottoman Empire*, London, Cambridge University Press.
- Zürcher, E. J; (2017). *Turkey: A Modern History*, London: I.B.Tauris

ÖZGEÇMİŞ

1987 senesinde İstanbul’da doğan Salih Karaduman, Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun olduktan sonra Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde “Üç Tarz-ı Siyaset: Islahat Fermanı Sonrası Ortaya Çıkan Modernleşme Temâyüllerinin Tasnifi (1856-1889)” başlıklı tezle yüksek lisansını tamamlamıştır (2019). Hâlâ doktora öncesi çalışmalarını sürdüren Salih Karaduman’ın okumalar yaptığı ve makaleler kaleme aldığı araştırma alanları arasında Türk modernleşmesi, düşünce tarihi, Türk düşünce hayatı, sanat-siyaset ilişkisi gibi konular bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.